

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-96>

УДК 343.8

Свідунова Л.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ВІДПУСТКИ

Анотація. У статті досліджено проблему втілення та дотримання прав і свобод засуджених безпосередньо у сфері гарантування права на відпочинок, що знаходить свій вияв у наданні відпусток засудженим особам, визначено проблемні аспекти механізму реалізації цього права, проаналізовано недосконалість законодавчого регулювання у питанні надання засудженим трудових відпусток, наведено положення правових актів вітчизняного та міжнародного характеру, досліджено інститут короткочасних виїздів, перелічено схожі за природою до відпусток заохочувальні заходи, наведено погляди вчених на даний об'єкт дослідження, позитивний досвід зарубіжних країн та можливість і доцільність перейняття Україною такого досвіду, а також звернено увагу на реальну можливість розробити досконалий механізм надання засудженим відпусток та забезпечити суспільство від можливих негативних наслідків.

Ключові слова: право засуджених, право засуджених на відпустку, кримінально-виконавче законодавство, інститут короткочасних виїздів, зарубіжний досвід.

Svidunova Lidia

Yaroslav Mudryi National Law University

REGARDING TO THE RIGHTS OF PRISONERS TO VACATION

Summary. The article investigates the problem of the embodiment and observance of the rights and freedoms of convicted persons directly in field of guaranteeing the right to vacation is an expression in granting holidays to the convicted persons, identifies the problematic aspects of the mechanism of realization of this right, analyzes the imperfection of legislative regulation in the issue of providing the prisoners with holidays that vacation is one of the means that helps the social reintegration of convicted persons and therefore should be guaranteed to prisoners where possible for more social, medical, educational, professional, family, etc., the provisions of legal acts of national and international character are given, international acts regulating the issue of sentenced leave, which states that an integral part of the general regime of convicts should be provided for a system of leave from penitentiary institutions, the institute of short-term visits was investigated, namely the history of the formation and further functioning of this institute today in Ukraine, the views of scientists on this the subject of the study, special attention is paid to the work of domestic scientists on the study of positive international experience, and also analyzed the possibility and feasibility of Ukraine's adoption of such an experience, lists the similar nature-to-holiday incentive measures applied to convicted persons in foreign countries, attention was paid to a real opportunity to develop a perfect mechanism for providing prisoners with holidays and to protect the society from possible negative consequences; examples of criteria that will be taken into account are given, emphasized the necessity and expediency of the institution of holidays and stated that the introduction of a vacation system for convicts would reduce the negative consequences of the isolation of a person in the form of imprisonment, as well as facilitate the re-socialization of convicts and further adaptation.

Keywords: the right of convicts, the right of convicts to vacation, criminal-executive legislation, the institution of short-term visits, foreign experience.

Постановка проблеми. Конституція України закріпила в своїх нормах правові основи втілення та ефективного розвитку дієвого механізму захисту прав людини, особливо гостро постає питання щодо дотримання прав і свобод засуджених. Стаття 21 Основного Закону наголошує, що всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Положення статті 63 Конституції України зазначає, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Тобто засуджений не позбавляється невід'ємних прав та свобод людини та громадянина у зв'язку з його засудженням.

Одним з основних прав людини і громадянина у соціально-економічній сфері є право на відпочинок, яке повинно бути реалізовано й щодо засуджених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це питання знайшло своє відображення в роботах багатьох вітчизняних науковців та стало предметом досліджень таких вчених як К.А. Автухов, В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб, О.В. Ли-

содед, І.С. Михалко, Г.І. Резніченко, В.І. Селіверстов, А.Х. Степанюк, І.С. Яковець та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль, наразі основною проблемою є недосконалість національного законодавства, а саме недоліки в нормативно-правовому регулюванні праці засуджених та їхнього права на отримання відпусток: як у кримінально-виконавчому, так і в трудовому праві. Слід додати, що наукових напрацювань, які б висвітлили конкретні заходи та детальний механізм реалізації засудженими права на відпустку майже не зустрічається.

Метою дослідження є вирішення питання щодо впровадження системи відпусток засудженим, адже це буде зменшувати негативні наслідки ізоляції особи у виді позбавлення волі, а також сприятиме ресоціалізації засуджених та подальшій адаптації, необхідність з'ясування ефективності такого виду відпочинку, наближення національного законодавства до міжнародних стандартів у питанні надання засудженим відпусток, усунення певних прогалин у трудовому та кримінально-виконавчому законодавстві, що

в цілому визначає актуальність дослідження цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. Нині в Україні триває реформування кримінально-виконавчої системи і кримінально-виконавчого законодавства, головною метою якого є перетворення системи і законодавства в гуманну, демократичну інституцію, що прагне забезпечити суворе додержання прав і свобод людини при виконанні й відбуванні покарання. Євроінтеграційні процеси, які на сьогодні є важливою складовою загального розвитку нашої держави, вимагають приведення національного законодавства у відповідність до Європейського законодавства у сфері захисту прав людини.

Міжнародне співтовариство узагальнює практику виконання та відбування покарань і визначає, у чому порушуються права і свободи засуджених в Україні з урахуванням положень, що закріплені у міжнародно-правових актах, таких як Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, Звід принципів захисту усіх осіб, підданих затриманню та ув'язненню в будь-якій формі, Загальна декларація прав людини, Європейські пенітенціарні правила, Пекінські правила тощо. Саме тому існує необхідність досягти якісно нового рівня щодо забезпечення та реалізації прав і свобод осіб, які засуджені за вчинення злочину.

Право на відпочинок – є одним з основних прав, яке гарантоване державою та повинно бути забезпечено та реалізовано щодо всіх категорій населення.

Гарантування права на відпочинок знаходить своє відображення у ст. 45 Конституції України, що «кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом».

Сьогодні існує багато суперечностей щодо регулювання праці засуджених: редакція ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу України була доповнена абзацом третім де вказано, що праця засуджених регламентується Кодексом законів про працю. Однак багато колізій випливає з цієї тези: по-перше, ст. 5-1 КЗпП України гарантує працездатним громадянам, які постійно проживають на території України: вільний вибір виду діяльності, компенсацію відповідно до законодавства матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість, однак ч. 1 ст. 118 КВК передбачає, що засуджені до позбавлення волі мають право працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії. По-друге, відповідно до ст. 2, 11 Кодексу законів про працю працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою, колективного договору. Кримінально-виконавчим законодавством такого не пе-

редбачено; по-третє, у ст. 74 Кодексом законів про працю передбачено: громадянам, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи, надаються щорічні (основна та додаткові) відпустки із збереженням на їх період місця роботи (посади) і заробітної плати. Така норма у Кримінально-виконавчому законодавстві також не міститься.

На мою думку, в частині захисту прав засуджених осіб на відпочинок у формі надання відпусток, не відповідає міжнародним документам та стандартам у сфері захисту прав людини.

Право засуджених на відпустку не закріплене у кримінально-виконавчому законодавстві, проте у ст. 111 КВК передбачено право на короткочасні виїзди.

Інститут короткочасних виїздів засуджених за межі колонії вперше було передбачено у вітчизняному законодавстві на початку ХХ ст. Його прототипом був інститут «тюремних відпусток» засуджених, який вперше знайшов закріплення в одному з радянських нормативно-правових актів у сфері виконання покарання – Тимчасовій інструкції «Про позбавлення волі, як міру покарання, та про порядок відбування такого», яка була затверджена постановою Народного комісаріату юстиції від 23 липня 1918 року. У ст. 23 цього нормативно-правового акту зазначалося, що «відпустка дозволяється для осіб, засуджених на строк не більше одного року; в разі смерті батька, матері, чоловіка або дитини, або іншого близького родича або з іншого серйозного приводу, на строк не більше двох тижнів під поруку або без такої за поданням завідувача місцем ув'язнення, Місцевим Народним Судом або відповідною Слідчою Комісією, якщо особа перебуває під слідством».

Аналізуючи сучасне кримінально-виконавче законодавство, можна зробити висновок, що у ст. 111 КВК України не міститься визначення цього поняття, а надаються загальні положення щодо такого короткочасного виїзду: засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях, дозволяються короткочасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї; одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана установою виконання покарань, за наявності відповідного висновку лікаря такої установи.

Засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, може бути дозволено короткочасний виїзд за межі виправної колонії на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більш як десять діб без урахування часу перебування в дорозі (не більш як три доби).

Засуджені, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, мають право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів.

Порядок короткочасних виїздів засуджених визначається в Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 29 листопада 2011 р. № 1372/20110, однак в Інструкції фактично окреслено лише загальні риси обов'язків засуджених під час виїзду та умови надання дозволу на нього.

На відміну від національного законодавства міжнародні нормативно-правові акти містять положення щодо гарантування засудженим права на відпустки. Так, у п. 6 правила 103 Європейських пенітенціарних правил зазначено, що невід'ємним елементом загального режиму засуджених повинна передбачатись система відпусток з пенітенціарних установ.

У багатьох країнах Європи засуджені до позбавлення волі вже тривалий час мають право на відпустки з пенітенціарних установ. У зв'язку з цим Комітет Міністрів Ради Європи у 1982 році прийняв Рекомендацію R 82/16, в якій було вказано, що відпустка – це один із засобів, що допомагає соціальній реінтеграції засуджених, і тому слід гарантувати його для місць позбавлення волі за можливості на більш широких соціальних підставах: медичних, навчальних, професійних, сімейних тощо.

Задля ефективного функціонування інституту відпусток засуджених, чіткого закріплення положень щодо механізму реалізації права на відпустки, а також враховуючи сучасні процеси євроінтеграції та глобалізації, слід звернути увагу на позитивні приклади функціонування інституту відпусток засуджених на теренах інших держав, щоб в подальшому перейняти позитивний досвід.

Так, у *Федеративній Республіці Німеччина* вже через 6 місяців відбування покарання засуджений отримує право на відпустку тривалістю до 21 календарного дня. Це правило стосується навіть засуджених до довічного позбавлення волі. Проте виникає воно через 10 років перебування у в'язниці (включаючи попереднє ув'язнення та інші форми позбавлення волі). Якщо засуджений бажає провести відпустку не за межами в'язниці, то на нього поширюється режим під умовною назвою «без дотримання правил внутрішнього розпорядку». Тобто особа у відпустці не повинна вставати у визначений час, брати участь в обов'язкових заходах, може не дотримуватися розпорядку дня та самостійно планувати й проводити свій час.

Працюючі особи мають право на трудову відпустку – 2 тижні на рік та додаткову відпустку на різдвяні канікули тривалістю 10 днів. У законодавстві передбачається, що для підготовки до виходу на свободу необхідно спочатку послабити режим відбування покарання. У такий спосіб запроваджується прогресивна система, що полягає у направленні особи до установи відкритого типу, якщо це слугує меті підготовки її до життя на волі. Протягом трьох місяців перед звільненням засудженому може надаватися особлива відпустка тривалістю до 7 днів. Засуджені, які рані-

ше отримали право на перебування за межами території пенітенціарної установи без супроводу (які добре себе зарекомендували), мають можливість на особливу відпустку, починаючи з дев'ятого місяця перед звільненням [11, с. 27].

Засуджені у *Швеції* також можуть отримувати короткострокові відпустки за межі тюрми. Дозвіл залишити тюрму може бути наданий засудженим для полегшення їхнього повернення в суспільство за умови, що це не сприятиме продовженню злочинної діяльності чи іншої протиправної поведінки. Як правило, перші дві відпустки – кілька годин за межами території тюрми під наглядом контролерів тюрми, третя – на цілий день без нагляду, четверта – три доби за умови, що засуджений при попередніх відпустках мав зразкову поведінку. Факт належної поведінки у відпустках є передумовою переведення таких засуджених до установ більш відкритого типу [5, с. 114–115].

У *Сполученому Королівстві* тюремна відпустка з в'язниці позначається як «звільнення за тимчасовою ліцензією» (ROTL), яка має три основні форми: 1) ліцензія співчуття реалізовується тільки за умови, що в ув'язненого є виняткові особисті обставини; 2) ліцензія можливостей використовується для забезпечення участі засуджених у заняттях, суспільно корисних проєктах, працевлаштуванні, освітніх курсах тощо; 3) ліцензія інтеграції видається засудженому для вирішення проблем, які виникли у сімейному житті (для підтримання таких позитивних зв'язків), налагодити контакт з суспільством, підготуватися до звільнення, здійснити пошук житла, роботи тощо [4, с. 98].

Схожою за природою до відпусток є певні заохочувальні заходи, які характеризуються тим, що відсутній елемент ізоляції. Згідно зі ст. 137 КВК *Польщі*, заходи заохочення у виді дозволу на побачення без нагляду за межами установи з близькою особою або з особою, котра заслуговує на довіру, на період, що не перевищує 30 годин, а також дозвіл на вихід за межі установи без нагляду на строк не більше 14 днів, можуть застосовуватися до засудженого, якщо його поведінка в період відбування покарання дозволяє вважати, що, перебуваючи поза тюремною установою, він буде дотримуватися правопорядку. При цьому такі заохочення надають засудженим після відбуття не менше половини строку покарання, після якого він може отримати умовно-достокове звільнення. Слід зазначити, що, згідно з п. 3,4 ст. 55 КВК *Польщі*, дозвіл на застосування засудженим заохочення у вигляді звільнення за межі виправної установи на строк до 5 днів надає пенітенціарний суддя, який наділений широкими повноваженнями щодо контролю за виконанням покарань у пенітенціарних установах.

У *Швейцарській Конфедерації* існує таке поняття як позбавлення волі на певні дні, зазвичай, застосовується у разі призначення тюремного ув'язнення до 4-х тижнів. Така форма позбавлення волі полягає в тому, що засуджений перебуває в установі лише у вихідні і святкові дні. Тобто незважаючи на відсутність інституту короткочасних виїздів за межі установи, законодавство Швейцарії фактично їх запроваджує у досконалішій формі, що демонструє вагоме

значення таких відпусток для стимулювання позитивної поведінки засуджених.

Висновки. На мою думку, слід запропонувати наступне щодо надання засудженим особам відпусток. *По-перше*, керуючись Конституцією України та міжнародно-правовими актами, є необхідність і доцільність існування такого інституту, який на сьогоднішній день частково знаходить свій вияв в інституті короткочасних виїздів, однак законодавство є недосконалим у питанні надання засудженим трудових відпусток. Більшість вчених справедливо зазначають, що впровадження системи відпусток засудженим буде зменшувати негативні наслідки ізоляції особи

у виді позбавлення волі, а також сприятиме ресоціалізації засуджених та подальшій адаптації. *По-друге*, все ж таки існують можливі негативні наслідки надання засудженим відпусток, а саме зловживання засудженим свободою та порушення безпеки суспільства. Однак повинні враховуватись критерії перед наданням дозволу на відпустку, першочерговими з яких є ступінь тяжкості вчиненого злочину та психологічна характеристика особи. Тому врахування думки науковців та позитивного досвіду зарубіжних країн дозволить розробити досконалий механізм надання засудженим відпусток та убезпечити суспільство від можливих негативних наслідків.

Список літератури:

1. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: затверджені Комітетом міністрів Ради Європи від 12.11.1987 р. / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 25.04.2019).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Колб О.Г., Крук О.М. Поняття короткочасних виїздів засуджених в Україні за межі колонії. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1(5). С. 107–113.
4. Крук О.М. Міжнародний досвід короткострокових виїздів засуджених за межі установ виконання покарань. *Форум права*. 2015. № 2. С. 95–100.
5. Лисодед О.В., Степанюк А.Х. Умови відбування покарання у тюрмах Швеції. *Вісник прокуратури*. 2003. № 6. С. 111–116.
6. Марчук А.І. Тюремні відпустки у кримінально-виконавчому законодавстві та пенітенціарній практиці України. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2011. С. 152–160.
7. Михалко І.С. Загальна характеристика основних видів відпочинку засуджених. *Молодий вчений*. 2015. № 4(2). С. 128–131.
8. Про затвердження Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 22.11.2011 № 3361/5 / Міністерство юстиції України / *Офіційний вісник України*. 19.12.2011. № 96. С. 3510.
9. Резніченко Г.С. Право на отримання щорічної відпустки для засуджених. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 62–64.
10. Рекомендація R (82) 16 странам-участницям относительно предоставления краткосрочных отпусков заключенным: прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи від 24.09.1982 р. / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_051 (дата звернення: 25.04.2019).
11. Яковець І.С., Автухов К.А. Загальний огляд системи виконання покарань та підготовки тюремного персоналу у Федеративній Республіці Німеччина. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. № 30. С. 17–30.

Referenses:

1. Yevropeys'ki penitentsiarni (v'yaznychni) pravyla [European penitentiary (prison) rules] : zatverdzeni Komitetom ministriv Rady Yevropy vid 12.11.1987 r. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (reference date: 25.04.2019).
2. Konstytutsiya Ukrainy [The Constitution of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 28 chervnya 1996 r. No 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1996, no 30, p. 141.
3. Kolb O.H., Kruk O.M. (2015). Ponyattya korotkochasnykh vyyizdiv zasudzhennykh v Ukraini za mezhi koloniyi [Concepts of short-term visits of convicts in Ukraine outside the colony]. *Historical and legal journal*, vol. 1(5), pp. 107–113.
4. Kruk O.M. (2015). Mizhnarodnyy dosvid korotkostrokovykh vyyizdiv zasudzhennykh za mezhi ustanov vykonannya pokaran' [International experience of short-term visits of convicts outside the penitentiary institutions]. *The forum of the right*, vol. 2, pp. 95–100.
5. Lysodyed O.V., Stepanyuk A.Kh. (2003). Umovy vidbuvannya pokarannya u tyurmakh Shvetsiyi. [Terms of serving a sentence in prisons in Sweden]. *Bulletin of the Prosecutor's Office*, vol. 6, pp. 111–116.
6. Marchuk A.I. (2011). Tyuremni vidpustky u kryminal'no-vykonavchomu zakonodavstvi ta penitentsiarniy praktytysi Ukrainy (2011) [Vacations in Criminal Legislation and Penitentiary Practices of Ukraine]. *Actual problems of state and law: a collection of scientific works*, vol. 75, pp. 152–160.
7. Mykhalko I.S. (2015). Zahal'na kharakterystyka osnovnykh vydiv vidpochynku zasudzhennykh [General characteristics of the main types of rest prisoners]. *The young scientist*, vol. 4(2), no 19, pp. 128–131.
8. Pro zatverdzhennya Instruktysiyi pro poriyadok nadannya zasudzhenykh korotkochasnykh vyyizdiv za mezhi ustanov vykonannya pokaran' : Nakaz Ministerstva yustytysiyi Ukrainy vid 22.11.2011 № 3361/5 / Ministerstvo yustytysiyi Ukrainy / Ofitsiynny visnyk Ukrainy. 19.12.2011, no. 96, p. 3510.
9. Reznichenko H.S. (2012). Pravo na otrymannya shchorichnoyi vidpustky dlya zasudzhennykh [The right to receive annual leave for prisoners]. *Southern Ukrainian Law Magazine*, no. 3, pp. 62–64.
10. Rekomendatsyya R (82) 16 stranam-uchastnytsam odnosytel'no predostavlenyya kratkosrochnykh otpuskov zaklyuchennym [Recommendation R (82) 16 to the member countries on the granting of short-term leave to prisoners] : pryynyata Komitetom Ministriv Rady Yevropy vid 24.09.1982 r. / Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_051 (reference date: 25.04.2019).
11. Yakovets' I.S., Avtuhov K.A. (2015) Zahal'nyy ohlyad systemy vykonannya pokaran' ta pidhotovky tyuremnoho personalu u Federatyvnyi Respublitsi Nimechchyna [General review of the penitentiary system and the training of prison staff in the Federal Republic of Germany]. *The issue of fighting crime*, no. 30, pp. 17–30.